

פרשת בשלח

מה תצעק אלי

התורה מתארת לנו את המצב המתוח שאליו נקלעו בני ישראל בליל שביעי של פסח:

וּפְרָעָה הַקָּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'... וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תִּצְעַק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ. וְאַתָּה הָרַם
אֶת מִטְּף וַיִּטֶּה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹף הַיָּם בַּיַּפְּשָׁה (יד, י; טו-טז).

בקריאת הפסוקים עולה השאלה: מדוע משה צעק? לכאורה הרי הכול היה ידוע למשה מראש, כמו
שאמר לו הקב"ה בראש הפרק:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיִּחַנּוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם
לִפְנֵי בַעַל צְפֹן נִכְחוּ תַחֲנוּ עַל הַיָּם... וְחִזְקוּתִי אֶת לֵב פְּרָעָה וְרַדְף אַחֲרֵיהֶם וְאַכְבְּדָהּ בַּפְּרָעָה
וּבְכָל חִילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ כֹן (יד א-ד).

בדברנו כאן לא נתמקד בעיקר בשאלה זו, אלא דווקא בשאלה האם התפילה והצעקה עזרו? וגם מה
ומי השפיעו על מהלך העניינים וכיצד?

קבוע מששת ימי בראשית

יש שסברו שתפילתו של משה לא הועילה, משום שהיא לא הייתה נצרכת. בגישה זו נוקט במדרש
רבי אלעזר המודעי:

מה תצעק? על בני אני צריך צווי?! ... והלא כבר מוכנים [המים להיקרע] לפני מששת ימי
בראשית.¹

משום שנס קריעת ים סוף כבר נקבע מששת ימי בראשית, אין צורך בתפילה או בצעקה לא של
ישראל ולא של משה.

פירוש מעניין אנו נמצא אצל דברי בעל ה"אמת ליעקב", רבי יעקב שאלתיאל ניניו. בדבריו הוא חוזר
על עמדתו של רבי אלעזר המודעי ומוסיף לה:

[בקריעת הים] הוצרך הקב"ה לעשות שינוי ביסודה של מעשה בראשית ... והרי ברית קיימת
שאסור לו לים להשיג גבול היבשה, ולפיכך כאן הוצרך ה' יתברך לא רק לשנות את הטבע
בלבד אלא גם את יסוד הבריאה, ולפיכך הוצרך הקב"ה להתנות תנאי מיוחד [כבר] בשעת

¹ ילקוט שמעוני, בשלח, יד, רלג. גישה זו מובאת גם בפירושו השני של רש"י על הפסוק.

מעשה בראשית. ואפשר שזהו פירוש הפסוק דלעיל "מה תצעק אלי", כלומר שבשביל נס
כזה לא מועילה תפילה, אלא צריך להמתין לשעה המיועדת.

דהיינו, הצעקה והתפילה כאן אינן יכולות לעזור. זאת משום שחריגה כל כך גדולה מסדרי בראשית
היא מהלך נגד הבריאה, והברית שהקב"ה כרת עמה. ניסים שכאלה חייבים להיות חקוקים כבר
בתוך המערכת מראשית היווצרותה. לכן תפילה לא תועיל כאן.

בזכות הצדיק?

רבי שמעון בן יהודה סבר, שתפילתם של ישראל היא שפעלה את פעולתה ולא תפילת משה רבן:
מה תצעק אלי? כבר צעקתם [של ישראל] קדמה לצעקתך, שנאמר "ויראו מאד ויצעקו בני
ישראל אל ה'".²

כביכול הקב"ה אומר למשה: צעקתך מיותרת, שכן כבר שמעתי את צעקת בני ישראל ואני רוצה
להושיעם. לפי זה, צעקת בני ישראל הועילה ולכן אין צורך בצעקת משה. פירוש נוסף שמופיע
ב"שמות רבה" מביא את המשמעות הרוחנית של גישה זו:

להודיעך שהכל שווין בתפלה לפני המקום! תדע לך כשיצאו ישראל ממצרים רדף אחריהם
פרעה שנאמר "ופרעה הקריב", וכתוב [אחר כך] "ויצעקו אל ה'", התחיל משה אף הוא
מתפלל לפני המקום. אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה "מה אתה עומד ומתפלל כבר התפללו
בני ושמעתי תפלתך".³

הביטוי "שהכל שווין בתפלה לפני המקום" מעניין במיוחד על רקע גישה הפוכה שמציג רבי אחא
במדרש:

מה תצעק אלי? בשבילך אני עושה! אמר הקב"ה "אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן
העולם על עבודה זרה שביניהם".⁴

לפי גישה זו לבני ישראל אין שום זכות, וכל הנס של בקיעת ים סוף היה דווקא בגלל משה ובגלל
צעקתו. אבל אם כך, חוזרת השאלה מדוע הקב"ה אומר "מה תצעק?", הרי צריך היה לומר לו "יישר
כוח שצעקתך", שכן אחרת היה המצב נורא.

להציל ולהגן על הכול

הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" מלמד שהתפילה לא נצרכה כדי לחולל את נס קריעת ים סוף, שמשם
ידע עליו מבעוד מועד, אלא כדי לוודא שאף לא אחד מישראל יפגע. כלומר שתזמון הנס יהיה מושלם
לכלל אחד ואחד מישראל:

מבואר שמשם התפלל, אף על גב שידע היטב כי הקב"ה יעשה ישועה לישראל, מכל מקום
נדרש לתפילה לפי דעתו, [משום] שזה כלל גדול במלחמה שמתנהגת בפעולת הטבע, אף על

² מכילתא דרבי ישמעאל בשלה - מסכתא דזיהי פרשה ג.

³ שמות רבה, כא ד.

⁴ מכילתא דרבי ישמעאל, שם.

גב שברור שיהיו [ישראל] המה מנצחים, מכל מקום צריך תפילה ... [למרות] שידע שיהיה נס במקום הים, מכל מקום עד שיגיעו לים ומצרים הולכים אחריהם ומורים [=יורים] חיצים וכדומה, קרוב שיהרגו כמה מישראל, משום הכי נצרך לתפילה. ואמר לו ה' "מה תצעק אלי", שאין השעה צריכה לכך, כי יהי נס גם בזה, כמו שמבאר שעמד עמוד הענן ביניהם.

כלומר, התוצאה הכללית הייתה ידועה מראש, ומשה התפלל על כך שלא ייפלו קורבנות במהלך הישועה. שכן, לדעת משה התנהל חלקה של המלחמה באופן טבעי ולא ניסי, ובאופן טבעי יש גם נפגעים. הקב"ה הרגיע את משה באומרו כי כל התהליך כאן הוא ניסי, ולכן אין צורך בתפילה.

ניסיון באמונה

הרש"ר הירש מסביר בפירושו (לשמות יד, טו) שלא נכון לראות את כל המהלך של קריעת ים סוף כצפוי מראש ללא תלות בעם או במשה:

באמת הישועה תלויה עדיין בעם, הצעד הראשון צריך שיעשה על-ידי העם, ועדיין עליו להיות ראוי לישועה על-ידי ההוכחה המעשית שבליבו בטחון בה' המביא לידי אומץ לב וזריזות מעשים ללא פחד ... ורק אז יסלול ה' את נתיב הישועה.

על כן, רק מהרגע שעם ישראל בראשות נחשון, נכנס למים, הנס הגדול אירע.

כמהשך לכך יש להביא את דברי פירוש הספורנו שמציג את חששו של משה ממעמדו הרוחני של עם ישראל, שמא לא יהיו ראויים לנס ולא יישמעו להוראתו להיכנס למי הים, בגלל חוסר האמונה שלהם:

לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה, את מדרגת עובדי העבודה הזרה, ולבטוח בקב"ה. כי אמנם אתה חושד בכשרים.

נסיים בפירושו הנאה של "אור החיים", שיכול לתת מענה למבוכה שאליה נקלענו, בהיותו משלב אמונה, עשייה ונס:

"מה תצעק אלי" קשה, ולמול מי יצעק אם לא לה' א-להיו? ובפרט בעת צרה ... ואם לצד שהרבה להתפלל, הלא כל עוד שלא נענה מהעונה בצר לו, לא ירף מתפילה! ... עוד קשה אומרו "דבר אל בני ישראל ויסעו", להיכן ייסעו אם רודף מאחור והים לפניהם? ... אכן, יתבאר העניין על-פי מאמרם ז"ל, שישראל היו נתונים בדין, מה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו עובדי עבודה זרה, ודבר ידוע הוא כי כוח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה, יוסיפו כוח במידת הרחמים, ולהיפך, בר-מינן ימעיטו הכוח ... והנה, לצד שראה א-ל עליון כי ישראל קטרגה עליהם מידת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לצדק ישראל אבל אין כוח ברחמים לצד מעשיהם כנזכר, אשר על כן אמר למשה תשובה ניצחת "מה תצעק אלי" פירוש, כי אין הדבר תלוי בידי, הגם שאני חפץ עשות נס, כיוון שהם אינם ראויים, מידת הדין מונעת, ואין כוח ברחמים כנגד מידת הדין המונעת. ואמר אליו "דבר אל בני ישראל" פירוש, זאת העצה היעוצה, להגביר צד החסד והרחמים, דבר אל בני ישראל ויתעצמו

באמונה בכל ליבם, ויסעו אל הים קודם שייחלק, על סמך הביטחון כי אני עושה להם נס, ובאמצעות זה תתגבר הרחמים.

נדמה שפירושו של אור החיים מתייחס לכל המתחים שהוזכרו בפירושים הקודמים: המתח בין "הכול צפוי", הגורל הקבוע מראש, לבין "הרשות נתונה". מתח זה בא לידי ביטוי בקביעתו של "האור החיים" שכל עוד לא נענתה תפילתו של משה, הנכון הוא לא להרפות ממנה. בנוסף, מתח זה בא לידי ביטוי בקביעתו כי המעשים הטובים "למטה", משפיעים על מאזן הדין והרחמים העליונים. המתח בין מעלתו של משה לבין מדרגתם של ישראל בא לידי ביטוי בהצבעה על חסרונם של עם ישראל כבלתי ראויים לגאולה, עד שלא יוכיחו אחרת. וכאן בא תפקידו של משה לדרבן את העם לעלות למדרגה גבוהה יותר.

המתח בין אי מוגבלותו של הא-ל לבין מחויבותו לחוקי הטבע בא לידי ביטוי כאן בכפיפותו של הקב"ה למידת הדין, כלומר לנורמות מוסריות של צדק ו"מידה כנגד מידה". לבסוף, המתחים הללו באים על פתרוןם ההרמוני, על ידי האמונה בכוחותיהם של בני ישראל לשוב בתשובה, להשאיר מאחוריהם את מדרגת עובדי העבודה הזרה, ולבטוח בקב"ה.